

ФЛОРИСТИЧНІ ЗНАХІДКИ

УДК 581.92:582.35199 (477.53)

Л.М. Гомля

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003, Україна
gomlyalm@mail.ru

ВИДИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ У ФЛОРИ ОКОЛИЦЬ м. ПОЛТАВИ

В основу статті покладені матеріали польових досліджень території околиць м. Полтави, виконані детально-маршрутним методом протягом 2003-2015 рр. у рослинних угрупованнях самого міста, а також у лісових ценозах Розсошенського лісництва і в лучних фітоценозах приміських сіл, розташованих у долинах Ворскли та Коломаку. Було здійснено понад 30 експедиційних виїздів.

*У ході досліджень у складі флори м. Полтави та околиць виявлено 9 видів вищих судинних спорових та квіткових рослин, занесених до Червоної книги України: *Salvinia natans* (L.) All., *Fritillaria meleagroides* Patrin ex Schult. et Schult. fil., *F. ruthenica* Wikstr., *Tulipa quercetorum* Klok. et Zoz, *Gladiolus tenuis* Bieb., *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Orchis palustris* Jacq., *Pulsatilla nigricans* Störk, *Lathyrus venetus* (Mill.) Wohlf. Охарактеризовано стан популяції та вказано конкретні місцезнаходження зазначених видів. Гербарні зразки рідкісних рослин передані до Наукового гербарію кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.*

Проаналізовано літературні джерела із флори досліджуваної території, основними з яких є флористичні зведення С.О. Іллічевського «Флора околиць Полтави (з повним списком дикої рослинності)» (1927) та О.М. Байрак «Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини» (1997). Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається тенденція до зниження чисельності особин та кількості місцезростань багатьох червонокнижних видів флори, в околицях Полтави ще можна зустріти рослинні угруповання, в яких ці види беруть участь. Указано на необхідність проведення відтворювальних заходів для подальшого збереження виявлених рідкісних видів.

Ключові слова: червонокнижні види флори, гербарій, охорона, околиці м. Полтави.

Вступ. Охорона рідкісних видів флори є важливим аспектом збереження біорізноманіття. Особливої актуальності ця проблема набуває у межах населених

пунктів, де рослинний покрив зазнає значного антропогенного навантаження. Одним із таких населених пунктів є місто Полтава, розташоване по обох берегах лівої притоки Дніпра – річки Ворскла. В його околицях зростає низка цінних рослинних угруповань із багатою флорою та рідкісними видами рослин, зокрема з такими, що занесені до Червоної книги України. Згідно геоботанічного районування України [2], досліджена територія розташована у Дикансько-Котелевському геоботанічному районі Роменсько-Полтавського округу Лівобережно-Придніпровської підпровінції Східно-Європейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області.

Дослідженням флори околиць Полтави займалися багато вчених-ботаніків XIX ст. Проте майже всі вони вивчали не власне флору околиць міста, а фіторізноманіття Лівобережної України в цілому: А.С. Рогович, В.В. Монтрезор, А.М. Краснов, І.Ф. Шмальгаузен. У працях цих ботаніків наведені місцезнаходження багатьох дикорослих видів, в тому числі і рідкісних.

Найповнішим зведенням по флорі досліджуваної території є видана у 1927 р. «Флора околиць Полтави (з повним списком дикої рослинності)» (далі – «Флора...») С.О. Іллічевського [4]. Незважаючи на значний проміжок часу, що минув, вона не втратила актуальності до сьогодні: чимало місцезнаходжень рідкісних та типових видів флори регіону вдалося виявити під час наших досліджень. У цій праці викладені не лише результати польових досліджень, а й наводиться аналіз літературних даних попередніх авторів. У «Флорі...» для околиць Полтави вказано 33 види, занесених до Червоної книги України, в тому числі 17 видів орхідних.

У низці робіт другої половини XX ст. для досліджуваного регіону теж наводяться чимало видів рослин, в тому числі й рідкісних. Найвагомішою із них є «Конспект флори Лівобережного Придніпров'я» О.М. Байрак, що вийшов у 1997 р. (далі – «Конспект...») [1]. Робота містить картосхеми поширення деяких рідкісних видів рослин, а також інформацію щодо сучасного поширення видів родини Orchidaceae. Він разом із «Флорою...» С.О. Іллічевського, власне, і був тим орієнтиром, на який ми спиралися, проводячи флористичні дослідження.

Основною метою наших досліджень було виявити видове різноманіття червонокнижних видів флори околиць Полтави, провести облік їх місцезростань і встановити нинішній стан їх популяцій.

Об'єкт та методи досліджень. В основу статті покладені матеріали польових досліджень території околиць м. Полтави, виконані детально-маршрутним методом протягом 2003-2015 рр. у рослинних угрупованнях самого міста, а також у лісових угрупованнях Розсошенського лісництва і в лучних фітоценозах приміських сіл, розташованих у долинах Ворскли та Коломаку. Всього було здійснено понад 30 експедиційних виїздів. Види ідентифікувалися за «Определителем высших растений Украины» (1987). Гербарні зразки рідкісних рослин передані до Наукового гербарію кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Результати та їх обговорення. У результаті досліджень встановлено, що достовірно в околицях Полтави зростає лише дев'ять видів рослин, які занесені до

другого видання Червоної книги України (1996) [6]. Нижче подано перелік цих видів (за системою А.Л. Тахтаджана) із вказівками їх місцезнаходжень.

Salvinia natans (L.) All. (Salviniaceae). С.О. Іллічевський вказує цю рідкісну реликтову водяну папороть лише для прибережної зони р. Коломак, відмічаючи, що по Ворсклі цей вид відсутній. Але проведені нами дослідження показали, що зараз сальвінія зустрічається не лише у пониззі р. Коломак, а й по р. Ворскла, навіть частіше – спорадично, переважно невеликими групами.

Fritillaria meleagroides Patrin ex Schult. et Schult. fil. (Liliaceae). Найбільша популяція цього виду виявлена на заплавних луках лівого берега р. Ворскли біля мосту між селами Терешки та Нижні Млини. На цій ділянці трапляється розсіяно, але в деяких місцях утворює розріджені зарості на малій площі. Менш численний локалітет у 2005 р. виявлений на луках правого берега Ворскли за с. Тютюнники. Близький до цього виду також *F. meleagris* L. вказується у «Конспекті ...» для заплавних лучних фітоценозів долин річок Ворскла та Коломак. Але, ймовірно за все, це вище згаданий *F. meleagroides*.

Ще один місцевий рідкісний вид цього роду – *F. ruthenica* Wikstr., для якого знайдено лише одну невелику за чисельністю популяцію у заплавному листяному лісі поблизу с. Копили.

Tulipa quercetorum Klok. et Zoz (Liliaceae). Трапляється спорадично у листяних лісах за с. Тютюнники та Щербані (Розсошенське лісництво), значно рідше – у межах міста (Гришків ліс, Полтавський міський парк).

Gladiolus tenuis Vieb. (Iridaceae). Одна популяція невеликої чисельності розташована на заплавних луках правого берега Ворскли за с. Тютюнники, де утворює розріджені зарості.

Серед сімнадцяти видів родини Orchidaceae, що наводяться у «Флорі ...», нам вдалося виявити лише два види. Цікавим є те, що саме ці види в околицях Полтави знаходив і сам С.О. Іллічевський на початку ХХ ст. Решта 15 видів наводяться лише в літературі. Тому остаточно зниклими для околиць Полтави слід вважати *Orchis morio* L., *O. militaris* L., *O. coriophora* L., *Dactylorhiza sambicina* (L.) Soó, *Cephalanthera rubra* (L.) Rich., *Listera cordata* R. Br., *Hammarbya paludosa* (L.) O. Kuntze, *Corallorhiza trifida* Chatel. та *Cypripedium calceolus* L. (всі вище перераховані види, крім того, вважаються зниклими для Полтавської області), а також *Orchis ustulata* L., *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó, *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *P. chlorantha* (Cust.) Reichenb., *Epipactis palustris* (L.) Crantz., *Listera ovata* R.Br. та *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., які ще, мабуть, зустрічаються у Полтавській області.

Epipactis helleborine (L.) Crantz (Orchidaceae). Ця рідкісна лісова орхідея подекуди ще зустрічається у листяних лісах, переважно невеликими групами (по 2-5 екземплярів), рідше поодинокі. Виявлена за с. Щербані (біля стрільбища) та у Шпортівському лісі (мікрорайон Левада).

Orchis palustris Jacq. (Orchidaceae) трапляється зрідка, переважно поодинокі, в долинах річок Ворскла і Коломак (Тютюнники, Терешки, Патлаївка, Лісок, Андрушки).

Pulsatilla nigricans Störk (Ranunculaceae). Відомо два локалітети цього виду у соснових лісах Чалівського лісництва: поблизу с. Копили та в урочищі Триби. Зростає невеликими групами, не утворюючи заростей.

Lathyrus venetus (Mill.) Wohlf. (Fabaceae). Виявлена у листяному лісі за с. Тютюнники, де трапляється спорадично невеликими групами. У лісових масивах за с. Щербані та Великий Тростянець зростає дуже рідко й поодинокі [3].

На жаль, виявити решту видів із Червоної книги України, що наводяться для околиць Полтави у «Флорі...», не вдалося. Ймовірно, зникли *Lycopodiella inudata* (L.) Holub, *Bulbocodium versicolor* (Ker-Gawl.) Spreng., *Astragalus dasyanthus* Pall., види роду *Stipa* L. тощо. Зниклим також слід вважати *Iris pineticola* Klok., який нами був знайдений у соснових лісах біля с. Копили у 2002 р., але повторно не підтверджений.

Висновки. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається тенденція до зниження чисельності особин та кількості місцезростань багатьох червонокнижних видів флори, в околицях Полтави ще можна зустріти рослинні угруповання, в яких ці види беруть участь. Необхідно створити всі умови, щоб зберегти для нащадків ці фітораритети. Але в умовах значного антропогенного тиску зробити це досить складно. Тому ми плануємо у майбутньому зайнятися розробкою проектів нових природоохоронних територій нашого краю.

Список використаної літератури:

1. Байрак О.М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини / О.М.Байрак. – Полтава : Верстка, 1997. – 164 с.
2. Геоботанічне районування Української РСР. – Київ : Наук. думка, 1977. – 304 с.
3. Давидов Д.А. Поширення *Lathyrus venetus* (Mill.) Wohlf. на території Полтавської області / Д.А. Давидов, Л.М. Гомля // Актуальні проблеми дослідження та збереження фіторізноманіття : матеріали конф. молодих учених-ботаніків, (6–9 верес. 2005 р., м. Умань, Нац. дендрологічний парк «Софіївка» НАН України). – Київ : Фітосоціоцентр, 2005. – С. 47–49.
4. Іллічевський С.О. Флора околиць Полтави (з повним списком дикої рослинності) / С.О.Іллічевський. – Полтава : Полтава-Поліграф, 1927. – 32 с.
5. Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин и др. – Киев : Наук. думка, 1987. – 548 с.
6. Червона книга України. Рослинний світ. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1996. – 608 с.

Рекомендує до друку С.В. Гапон
Отримано 27.05.2016

Гомля Л.М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленко

ВИДЫ КРАСНОЙ КНИГИ УКРАИНЫ ВО ФЛОРЕ ОКРЕСТНОСТЕЙ г. ПОЛТАВЫ

В основу статті положені матеріали польових досліджень території околиць г. Полтави, проведені детально-маршрутним методом втече 2003-2015 гг. в растительных сообществах самого города, а также в лесных ценозах Рассошенского лесничества и луговых ценозах пригородных сел, расположенных в долинах Ворсклы и Коломака. Было проведено свыше 30 экспедиционных выездов.

В ходе исследований в составе флоры г. Полтавы и окрестностей выявлено 9 видов высших сосудистых споровых и цветковых растений, занесенных в Красную книгу Украины: *Salvinia natans* (L.) All., *Fritillaria meleagroides* Patrin ex Schult. et Schult. fil., *F. ruthenica* Wikstr., *Tulipa quercetorum* Klok. et Zoz, *Gladiolus tenuis* Bieb., *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Orchis palustris* Jacq., *Pulsatilla nigricans* Störk, *Lathyrus venetus* (Mill.) Wohlf. Охарактеризовано состояние популяций и указаны конкретные местонахождения выявленных видов. Гербарные образцы редких растений были переданы в Научный гербарий кафедры ботаники, экологии и методики обучения биологии Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко.

Проанализированы литературные источники по флоре исследованной территории, основными из которых являются флористические сводки С.О. Илличевского «Флора окрестностей Полтавы (с полным списком дикой растительности)» (1927) и Е.Н. Байрак «Конспект флоры Левобережного Приднєпровья. Сосудистые растения» (1997). Несмотря на то, что в последние годы наблюдается тенденция к снижению численности особей и количества местопроизрастаний многих краснокнижных видов флоры, в окрестностях Полтавы еще можно встретить растительные сообщества с их участием. Указана необходимость проведения восстановительных мероприятий для дальнейшего сохранения выявленных редких видов.

Ключевые слова: краснокнижные виды флоры, гербарий, охрана, окрестности г. Полтавы.

Gomlya L.M.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

THE SPECIES FROM RED BOOK OF UKRAINE IN FLORA OF SURROUNDINGS OF POLTAVA CITY

The article is based on the field research the territory of surroundings of Poltava city, conducted by a detailed-route method during 2003-2015 in plant communities of the city area, as well as in forest cenoses of Rozsoshenske forestry and in meadow cenoses of suburban villages in the valleys of Vorskla and Kolomak rivers. It was carried out more than 30 expedition trips.

During the research in the flora of Poltava and its surroundings it was detected 9 species of vascular cryptogamous and angiosperm plants, included into the Red Book of Ukraine: *Salvinia natans* (L.) All., *Fritillaria meleagroides* Patrin ex Schult. et Schult. fil., *F. ruthenica* Wikstr., *Tulipa quercetorum* Klok. et Zoz, *Gladiolus tenuis* Bieb., *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Orchis palustris* Jacq., *Pulsatilla nigricans* Störk, *Lathyrus venetus* (Mill.) Wohlf. It was described the state of populations and determined the concrete location of detected species. The herbarium specimens of rare plants were submitted to the Scientific Herbarium of the Chair of Botany, Ecology and Biology teaching methodology of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The literature sources with the floristic data for the study area, the main of which are the reports on flora by S.O. Illichevsky «Flora of outskirts of Poltava. With a complete list of wild vegetation» (1927) and by O.M. Bayrak «Synopsis of the flora of the Left bank of the Dnieper. Vascular plants» (1997), were analyzed. Despite the fact that in the last years there has been a tendency to reduce the number of specimens and quantity of habitats of many rare species of flora, in the vicinity of Poltava can still be found plant communities, involving these species. The necessity of carrying out rehabilitation measures to further conservation of detected rare species pointed.

Key words: Red Book species of flora, herbarium, protection, surroundings of Poltava city.